

TANIL BORA • Milliyetçiliğin Kara Baharı

Birikim Yayınları, 1995-2013 (2 baskı)
© 1995 Birikim Yayıncılık A.Ş.

İletişim Yayınları 2830 • Birikim Kitapları 33
ISBN-13: 978-975-05-2744-9
© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2019, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Şener Özmen
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Kerem Ünüvar

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANIL BORA

Milliyetçiliğin Kara Baharı

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi ve Ankara Üniversitesi SBF mezunu. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörlüğünü yürütüyor. *Birikim*'de yazıyor. Üç aylık sosyal bilimler dergisi *Toplum&Bilim* dergisinin yayın yönetmeni. Ağırıklı çalışma alanı: Türkiye'de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideolojiler ve milliyetçiliktir. Bu konulardaki kitapları: *Devlet Ocak Dergâh - 1980'lerde Ülkücü Hareket* (Kemal Can'la birlikte 1991), *Milliyetçiliğin Kara Baharı* (1995), *Türk Sağının Üç Hali* (1999), *Devlet ve Kuzgun - 1990'lardan 2000'lere MHP* (Kemal Can'la birlikte, 2004), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, 4, *Milliyetçilik* (editör, 2004), *Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar* (2006), *Türkiye'nin Linç Rejimi* (2008).

Diğer çalışmaları: *Yeşiller ve Sosyalizm* (derleme, 1988), *Rudolf Bahro: Nasıl Sosyalizm, Hangi Yeşil, Niçin Tinsellik?* (derleme, 1989), *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu* (1991), *Bosna-Hersek: "Yeni Dünya Düzeni"nin Av Sahası* (1994), *Futbol ve Kültürü* (derleme, R. Horak ve W. Reiter'le birlikte, 1993), *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin* (derleme, 2000), *Takımdan Ayrı Düz Koşu* (derleme, 2001), *Ankara Rüzgârı - Gençlerbirliği Tarihi* (Gençlerbirliği Spor Kulübü yayını, 2003), *Taşraya Bakmak* (derleme, 2005), *Kârhanede Romantizm - Futbol Yazıları* (2006), *Sol, Sinizm, Pragmatizm* (2010), *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* (Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün ile birlikte, 2011), *Çizgi Açığı* (Turgut Yüksel ile birlikte, 2013).

İçindekiler

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKIYA SUNUŞ.....	7
SUNUŞ.....	9
22 TEMMUZ SEÇİMLERİ VE TESEV'İN "MİLLETİN BÖLÜNMEZ BÜTÜNLÜĞÜ" ARAŞTIRMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER: MİLLİYETÇİLİK NEREDE KALDI, NEREYE GİTTİ?.....	13
MİLLİYETÇİLİK: MİKRO MU, MAKRO MU?.....	27
TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMLERİ: MELEZ BİR DİL, KALIN BİR LÜGÂT.....	65
BEYAZ TÜRKLER TARTIŞMASI: KİRLİ BEYAZ.....	101
EBED-MÜDDET BEKA DAVASI VE KÜRT MESELESİ.....	129
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN İNŞASINDA VATAN İMGESİ: HARİTA VE 'SOMUT' ÜLKE MİLLİYETÇİLİĞİN VATANI NERESİ?.....	149
'MİLLÎ COĞRAFYA'YA BAKMAK: YURTTAN YAZILAR KİTABI ÜSTÜNE.....	170
TÜRKİ CUMHURİYETLER VE TÜRKİYE: İKİNCİ VİZYON.....	175
TÜRK MİLLÎ KİMLİĞİ, TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE BALKAN SORUNU.....	203
ANALAR, BACILAR, OROSPULAR: TÜRK MİLLİYETÇİ-MUHAFAZAKÂR SÖYLEMİNDE KADIN.....	249

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKIYA SUNUŞ

Bu kitabın ilk baskısı 1995'te yapılmıştı, yani 1990'ların ortasında. O dönem, yurtda ve cihanda milliyetçiliğin büyük bir dalgasının kabarma dönemi idi. *Milliyetçiliğin Kara Baharı*'ndaki yazılar, o dönemin iklim koşulları içinde milliyetçiliğin uzun erimli yapılarını, mekanizmalarını, motiflerini inceleme çabasına dayanır.

Bu yeni baskıda, 1990'ların gündeminin kuyusunda kalmış bazı konularla ilgili yazıları çıkartmayı uygun gördüm.

Buna mukabil demete dört yazı ilave ettim. Bunların biri, 2007 genel seçimleri vesilesiyle, milliyetçiliğin neden "gündemden düşmüş" görüldüğünü sorgulayan bir yazıdır. Biri, son on-on beş yılda gündelik dile yerleşen "Beyaz Türk" söyleminin ideolojik arka planını tartışıyor. Diğer iki yazı, güncelliğe daha dayanıklı izleklerle ilgilidir. Bunlardan birisi, Türk milliyetçiliğinin vatan algısını ele alıyor. Diğer, ilk baskıda iki sayfalık bir notla beyan edilen bir mazereti bertaraf ediyor: Milliyetçiliğin kadınla olan meselesine ve cinsiyetçiliğine eğilememiş olmanın eksikliğini not etmişim, şimdi bu eksikliği gideriyorum.

Ayrıca, “Türkiye’de milliyetçilik söylemleri: Melez bir dilin kalın lûgatı” başlıklı makaleye, bu melezlenmenin 2000’lerdeki seyrini gözeten eklemelerde bulundum.

Velhasıl, elinizdeki baskı, gözden geçirilerek epeyce değişmiş bir yeni baskıdır. İlk baskının üzerinden 15 seneye yakın zaman geçtiğinden, böyle kapsamlı bir revizyonu hak gördüm.

İlk baskıdan kalan yazılarla yeni eklenen yazılar arasında bir dil ve üslûp farkı görülecektir. Yazdıkça, iş işledikçe meydana gelen doğal değişim... Metinlerin verili hallerine müdahalede bulunmadım.

Kapaktaki fotoğraf işi için verdiği izinden ötürü Şener Özmen’e, yayına hazırlık ve asıl moral desteğinden ötürü Kerem Ünüvar’a teşekkür ederim.

TANIL BORA
Ankara, Mart 2013

SUNUŞ

'90'lı yıllarda, veya 1989 sonrasında, milliyetçiliğin hem düşünsel-tinsel düzeyde hem de siyasal fiilliyatta geniş yer kapladığını gördük, görüyoruz. Maalesef... Maalesef, çünkü 19. yzyıldakinden ve İkinici Dünya Savaşı ertesinden sonraki bu üçüncü baharında, milliyetçilik her zamankinden daha kıyıcı. Zira buğnn dünyasında milliyetçilik, derin yarıklarla enine, boyuna, diklemesine bölünmüş bir ayrışma ve çatışma haritasında iş görüyor. İki kutupluluğun sona ermesiyle jeopolitik ihtilafların büyümesi ve askerî 'opsiyon'ların uygulanabilirliğinin artması, bu haritanın en basit, en yüzeydeki leğidir. "Globalleşme" denen, kapitalizmin ayıklayıcı ve uyarlayıcı gücünün misliyle katlandığı bir devirde yaşıyoruz. Kapitalist işleyiş, her coğrafyadan, her beşeri ilişkiden kendi döngüsü açısından lzım olanı çekip alıp yaramayanı süzerek 'verimlilik' mantığının şhikasına ulaşıyor. Atomizasyon, geleneksel ve modern cemaat yapılarını söküp –bambaşka kalıplara göre– yeniden teğelliyor. Tarihin farklı zamanlarına ait ilişki, mekn, topluluk 'üniteleri', alışıldık bütünlüklerinden çözülerek i ie geçiyor. Ayrışmanın böylesine rgnleş-

tiği ve hız kazandığı bir dünyada, modernizmin belki de en ayrıştırıcı ve ‘arıtıcı’ ideolojisi olan milliyetçilik kendini evinde hissediyor tabii – daha önemlisi, yurtsuzlaşan, toplumsal bağlarını, güvencelerini yitiren insanlara kendini evlerinde hissettiriyor. O evden ‘başka’ birilerini tahliye etmek, misafire yüz vermemek, komşulara hayatı zehir etmek pahasına... Marx’ın dini “ruhsuz dünyanın ruhu” diye tanımladığı gibi, geç-modern (veya postmodern) dönemdeki milliyetçiliği “yurtsuz dünyanın yurdu” diye tanımlayabiliriz! Tıpkı dinin tinselliği daraltması gibi; yurt hissini beraberindeki bütünlük tasarımı, güvenlik duygusunu ve dünyayla/insanlarla iletişim arayışını daraltan, kısır bir ikame...

* * *

Bu kitaptaki yazılarda, milliyetçiliğin tekseleştirici, kısıyıcı, baskıcı, boğucu dinamiğinin en yakınımızdaki –‘tepeimizdeki’– kuvveti olan Türk milliyetçiliği, sol bir eleştirel ve muhalif açıdan ele alınıyor; globalleşme ve “Yeni Dünya Düzeni” bağlamındaki yerleşik-kurumsal düzenin (establishment) milliyetçilik eleştirisi aynı açıdan eleştiriye tâbi tutuluyor. Çünkü, birincisi, bu yerleşik eleştiri de milliyetçiliğin ideolojik kalıbına oturuyor ve onu yeniden üretiyor. İkincisi, milliyetçiliği kolayca anakronik ilân eden yerleşik eleştiri; bu ideolojinin mağduriyet ve yoksunluk algısına dayalı kimlik inşasıyla ezilenlere, ‘aşağıdakilere’ hitap etme potansiyelini gözden geçiriyor. (Bu ihmalin, milliyetçiliğin bir ideoloji olmanın ötesinde sosyolojik gerçeklik veçhesinin de gözden kaçırılmasına neden olabildiğini ekleyebiliriz.) Böylece, öyle bir hitabın yankı bulabileceği yoksul Güney yarıkürenin ve/veya medeniyetle ilişkisi şüpheli addedilen Doğu’nun gerçekliği de görmezden gelinmiş oluyor. O gerçekliği dışlamak da, kendini bir tür şovenizm olarak gösteriyor. Neticede, Doğu ile Batı veya Güney ile Kuzey arasındaki zıdlaş-

ma da, dünya ölçeğinde milliyetçiliğin 'genişleyen' yeniden üretimini sağlıyor. Milliyetçiliğin –kitschleşen deyişle– “21. yüzyılın şafağında” kazandığı önem ve ağırlık, bu genişleyen yeniden üretimine, sarmal yayılma etkisine bağlı.

* * *

Bu kısa Sunuş yazısı, milliyetçiliğin içinde iş gördüğü güncel/konjonktürel bağlamla ilgili bir kroki çizmek içindi.* Kitaptaki yazıların başına ve sonuna koyduğum farklı biçimde dizilmiş notlar, bu Sunuş'un devamı gibidir; krokiyi ayrıntılandırmaya dönüktür. Böylece muhtelif konularda farklı vesilelerle yazılmış yazılar birbirine daha sıkı iliklenmiş oluyor.

Ankara, Mart 1995

(*) **Bir kaynakça notu:** Bu krokinin hassaslaştırılmasına katkıda bulunabilecek, el altındaki –ve Türkçe– bazı kaynakları anmak istiyorum: Kapitalizmin 'söktür-takmakta' yeteneğindeki gelişmeye dair Mahmut Mutman, “Kriz ve Değer: 21. Yüzyılın Eşiğinde Kapitalizm ve Ideoloji”, *Toplum ve Bilim*, Bahar 1994 (63), s. 7-37; bu geç-kapitalist süreçteki toplumsal yurtsuzlaşmayla ilgili olarak Esra Akcan, “İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekânsal Farklılığa Ait Çelişkiler”, *Toplum ve Bilim*, Güz-Kış 1994 (64-65), s. 39-51; milliyetçiliğin yolaçtığı manevi 'deformasyona' koşut bir olgu olarak dinin tinselliği gassetmesi hakkında Joel Kovel, *Tarih ve Tin* (çev. Hakan Pekinel), Ayrıntı, İstanbul 1994; milliyetçiliğin insanlara sunduğu 'hayali cemaat'in tamamen 'nylon' bir yanılısma olmadığı üzerine Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler* (çev. İskender Savaşır), Metis, İstanbul 1993 ve Anthony D. Smith, *Milli Kimlik* (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim, İstanbul 1994; dünyanın çokkutuplulaşması ve globalleşme hakkında Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür* (çev. Mustafa Özel), İz, İstanbul 1993.

22 TEMMUZ SEÇİMLERİ VE TESEV'İN "MİLLETİN BÖLÜNMEZ BÜTÜNLÜĞÜ" ARAŞTIRMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER: MİLLİYETÇİLİK NEREDE KALDI, NEREYE GİTTİ?

22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri, seçimlerin uzun arifesinden beri milliyetçi ajitasyona abanan CHP-MHP ekseninin yenilgisiyle sonuçlandı. CHP, Deniz Baykal'ın "yüzde 20'ler platosu" dediği irtifada yaylacılığa devam ediyor. MHP ise, şehit cenazelerinin ağdı ve Kuzey Irak hoyratlarıyla ortalığın inlediği bir ortamda, ancak % 14, 26 oy oranıyla üçüncü parti olabildi. Bir dönem aradan sonra yeniden parlamentoya girmiş olmanın tatminiyle geçirilebilecek olsa da, hayal kırıklığı yaratan bir sonuç bu. Özellikle, Orta-Doğu Anadolu'daki oy silolarının topyekûn AKP'ye kaptırılması, MHP açısından sarsıcı bir gerileme.

Oysa, iki-üç yıldır, giderek artan dozda, "milliyetçiliğin yükselişi"nden söz ediliyordu bu ülkede. Başlıklar halinde sayarsak; Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının millî bütünlüğü, millî kimlik ve kültürü tahrip ettiğine; bu fasıldan olmak üzere Hıristiyan misyonerlerinin, maddî menfaatle yoksul insanların gönlünü çelmekten de geri kalmayan faaliyetlerinin hızla yayıldığına; Kürt ayrılıkçılığının himaye veya tolere edildiğine, böylece adım adım bölünmeye sürüklenildi-

ğine; ABD ve AB'ye ekonomik ve politik bağımlılığın, ulusal egemenliğin altını oyan ve millî haysiyeti ağır derecede rencide eden boyutlara vardığına; bu politikalar neticesinde Kıbrıs'ın “elden gideceğine”; sözde Ermeni sözde soykırımına dair sözde iddiaları Batılı ülke parlamentolarında bir bir kabul edilme yoluna girdiği gibi, Türkiye'yi bu iddiaları kabule zorlayan “dayatmaların” yoğunlaşacağına; vatanın sadece mecâzen ve mânen değil, toprak ve tesis cinsinden de satıldığına; böylece topyekûn “yabancı egemenliğine” girmekte olduğumuza; umumiyetle “Batı”nın “Türkler”le ilgili ezeli husumet ve garzinin, Türkiye'nin AB'ye girmesinin önünde aşılmaz bir engel olmakla kalmayıp, AB kapısında müsaade beklemenin “Batı”ya Türkiye'yi gönlünce aşağılama hatta asırlardır arzulanan son darbeyi indirme fırsatını verdiği; ümmetçi, Arap mukallidi yobaz mürteceliğin, hem millî hassasiyetlerin hem ‘sahih’ bir ulusal-modernliğin altını oyduğuna dair kaygılar, alarmist bir dille okşanarak, milliyetçi ‘duyarlılık’ kabartılıp durdu. Bu ajitasyon, *toplumsal, ekonomik, politik ve global-evrensel* nitelikli sorunlar teşkil eden nesnel durumların, asla o toplumsal, ekonomik, politik ve global-evrensel nitelikleriyle değil de münhasıran *millî* meseleler olarak kodlanması gibi bir obsesyonu da beraberinde getirdi. İblisin suratına suratına haç tutarcasına bayrak göstermekten, millî sembolleri muska gibi teşhir ve zikir etmekten öte bir ‘söz’ yoktu.

Bu faşizan atmosfere bakıldığında, milliyetçiliği program edinmiş MHP'nin ve sokaktaki linç girişimlerini vatandaşın millî hassasiyetleriyle meşrulaştırmaktan ar etmeyen CHP'nin toplamının çoğunluğu bulmaması, şaşırtıcı görünecektir.

AKP'nin milliyetçiliği 'geçıştiren' edâsı

Gerçi AKP'nin söyleminin büsbütün milliyetçi ideolojiden arınmış, –nerede kaldı ki milliyetçilik karşıtı–, olduğu söylenemez. Recep Tayyip Erdoğan'ın zaferi kutlama konuşmasındaki “tek vatan, tek devlet, tek bayrak...” sloganını hatırlayalım, yeter. Milliyetçi *ezberi* tekrar etmekten geri durmamasının yanı sıra, AKP bünyesinde, MHP (ve yükte hafif pahada ağır Yeniden Millî Mücadele – bkz. Cemil Çiçek!) kökenli bir kadro ve taban kesitinin varlığını da unutmamak gerekir. Bununla beraber, asıl önemli olan AKP'nin, CHP-MHP ekseninin milliyetçi *teyakkuz* söylemi karşısında “*normalliği*” (normalleşmeyi) ve “bir şey olmaz” edâsını temsil etmesiydi. En önemli nokta budur.

Bu edânın esası, siyasetçi lehçesiyle ifade edersek, “o konuya girmeme” tavrına veya konuyu değiştirme manevrasına dayanıyordu. Bunun yanında, Recep Tayyip Erdoğan'ın Hrant Dink cinayeti sonrasında birkaç kez kısa kısa dillendirdiği “pozitif milliyetçilik” söylemi, bu edânın kurucu unsurları arasındadır. Kökünü biraz Menderes'te, ama asıl 1968-öncesi Demirel'de ve Özal'da bulabileceğimiz bu liberal milliyetçilik söyleminde, millî gururun temel ölçüsü, kalkınmak-gelişmek, zenginleşmek ve refaha ermektir. Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'ın, kibarlık sınırlarını zorlayarak oportünist diyebileceğimiz lehçesiyle “parasını getirsin, Ermeni'ye *bile* satarım” meâlinde popülerleştirip zenginleştirdiği bu söylem; herhangi bir millî-milliyetçi göndermeden azâde olarak da, iktisadî önceliklerle hareket eden seçmenlere hitap etti. İktisadî önceliklerle hareket eden seçmenlerin sayısının bir hayli yüksek olduğunu da anlıyoruz: Sermaye ve mülk sahipleri “istikrar”ın üzerine titrediler, yoksullar ise kâh hükümet ve belediyelerinin telâfi edici hizmet ve informal yardım ağlarına şükrederek, kâh pastanın büyüyece-

ği günlerin geleceğini (“millî gelirin on bin dolara çıkması-
nı”) bekleyerek, kâh beterinden korkarak –belki en mühimi
buydu!–, AKP’ye destek verdiler.

22 Temmuz 2007 seçimlerinin, bir popüler ideoloji ola-
rak *banal milliyetçiliği* geriletliğini, yenilgiye uğrattığını söy-
lememiz zordur. Hele *zihniyet* düzeyinde milliyetçiliğin ka-
lıplarının kırıldığını, ezberinin geçersizleştirildiğini, itibar-
sızlaştırıldığını, hiç söyleyemeyiz. Fakat 22 Temmuz 2007
seçimlerinin, milliyetçiliği *önemsizleştirdiğini* söyleyebiliriz.
Kalıcı ve topyekûn bir önemsizleşmeden söz etmiyo-
ruz. Milliyetçiliğin önemsizleştiği bir ândan, bir uğraktan
söz ediyoruz. Bu uğrak, milliyetçiliğin, görünüşteki olan-
ca ağırlığına, olanca tahrik potansiyeline rağmen, her yerde
hazır ve nâzır ve her şeye kâdir olmadığına dair bir işarettir.
MHP’nin “Tek bir cevap yeter”li kampanya sloganına atıfla
söylersek; milliyetçiliğin her şeyin (hiçbir şeyin!) cevabı ol-
madığının, tek bir cevap olarak milliyetçiliğin her şeye (hiç-
bir şeye!) yetmediğinin işareti.

Bu momenti ortaya çıkartan kuvvetler arasında, Hrant
Dink’in alçakça katledilmesinin, bu cinayeti doğuran faşist
cinnet halinin (cinayete yönelik tepkiler karşısında iyiden
iyiye habisleşerek) ortaya dökülmesinin, milliyetçi-ulusal-
cı sarhoşluğa kapılmaya yatkın nüfus içinde ‘bile’ alttan al-
ta bir sağduyu silkinmesine yol açmış olmasını da arayabi-
bilir miyiz? Bununla beraber, milliyetçi kampanyaların, âyin-
lerin, psikolojik harp operasyonlarının gümbürtüsünün, bir
bıkkınlığa, yorgunluğa yol açtığını da düşünebilir miyiz?
Böyle bir yorgunluktan, 2002 seçimleri ve sonrası bağlamın-
da, Kemal Can’la birlikte yazdığımız *Devlet ve Kuzgun*’un So-
nuç bölümünde de söz etmiştik.¹ 2002 sonrasındaki, orada
ipuçlarından bahsettiğimiz, yine-yeniden kabarıışı biliyoruz.

Milliyetçiliğin bu med-cezirini, seçimlerden yaklaşık bir

1 *Devlet ve Kuzgun - 1990’lardan 2000’lere MHP*, İletişim Yayınları, 2004, s. 545.

ay önce yayımlanan bir araştırmanın bulguları ışığında tartışalım. Zira Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç, “*Milletin Bölünmez Bütünlüğü*” - *Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)* başlıklı araştırmalarında,² tam da 22 Temmuz seçimlerinin milliyetçi ajitasyonu boşa çıkarmasının (veya bu ajitasyonun marjinal faydasını göstermesinin) düşündürdüğü soruları tartışıyorlar. Bunca yer kaplayan, bunca üst perdeden ünleyen milliyetçiliğin cürmü nedir? Sımsıkı bir hegemonik kıskaç mı? Çürük, mail-i indiham bir temel mi aslında?

Kafa karışıklığı ve milliyetçiliğin ödünç ezberi

Araştırma, 17 ayrı şehirde, farklı toplumsal profillerden 68 kişiyle, millî kimliğin içeriği ve milliyetçiliğin gündeminin bütün yakıcı meseleleri hakkında yapılmış derinlemesine görüşmelere ve grup tartışmalarına dayanıyor.

Araştırmacıların da dikkat çektiği gibi, görüşmelerde ilk dikkat çeken, dehşetli bir kafa karışıklığıdır. İzah ve iddialar arasında kopukluk ve tutarsızlıklar vardır. Örneğin “*Milletin Bölünmez Bütünlüğü*”nde, İstanbul’daki Türkiye-İsviçre millî futbol maçı öncesi ve sonrasında İsviçre takımının terörize edilmesi üzerine konuşan 46 yaşındaki öğretmen; “büyük ayıp ettik, hata ettik”, “ama onlar da yaptı, tahrik de ettiler”, “bize yakışmadı”, “bari televizyonda göstermeseydik” salıncağında sallanan sözleri gibi.³ Sonra, gûyâ malûmumuz olan

2 Araştırma, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın Demokratikleşme Programı çerçevesinde, “Algılar ve Zihniyet Yapıları” projesinin “Milliyetçilik Eksenini” başlığı altında yürütülmüş. TESEV Yayınları, İstanbul 2007. Metinde parantez içinde sayfa numaraları vererek yapacağım atıflar, bu kitabdır.

3 Bu öğretmenin, skandalın sebebi üzerine söyledikleri, gerçekten hoştur: “Keşke bize diyeydiler: ‘bak, sakın tahrik olmayın, herkes bize bakıyor, dünyanın gözü bizde.’ Bunu tekrar tekrar söyleyecektiler, söylemediler.” (s. 268) Bir siyaset etme yöntemi olarak *tahrik olma hakkının* sevk ve idare mekanizmasının işleyişine dair aydınlatıcı bir uyarı!

birçok sözcük ancak söyleyenin malûmu olan bir içerikle kullanılır. Örneklerine sıklıkla rastlamamız bakımından, başka yerden örnek verelim; *Express* dergisinin Temmuz sayısının sunuş yazısında ‘alıntılanan’ MHP’li taksi şoförünün CHP’yi “çok şoven, çok burjuva” bulması gibi. Sonra, yine *Express* dergisinin Haziran sayısında Şirinevler’de dört komşu kadınla seçimler ve partiler üzerine yaptıkları (yine müthiş bir kafa karışıklığını yansıtan) uzun sohbeti yayımlayan Siren İdemen ve Ayşegül Oğuz’un tanımıyla, *gel-gitlere* dayanan bir akıl yürütme tarzı hüküm sürer. Sesli düşünme denemeyecek bir tarzdır bu; çoğunlukla, konuşmaya ‘düşen’ kelimelerin belenmiş veya bir şekilde kulağa çalınmış çağrışımlarının, aralarında bir devamlılık gözetmeksizin, tekrar eden beyanına bağlıdır.

Bu kafa karışıklığı, cehaletle ve temel eğitim sistemimizin akıl yürütmeyi ve öğrenmeyi öğretmeye olan uzaklığıyla da açıklanabilir elbette. Fakat milliyetçilik söz konusu olduğunda, millî talim-terbiye yoluyla tahsil edilen ve askerlik, resmî-politik söylem, medya vb. ‘sürekli halk eğitimi’ kurumları vasıtasıyla *öğrenilen* bir cehaletten söz etmeliyiz. ‘Belli durumlarda’, daha doğrusu belirli kelimeler cümle içinde geçtiğinde, otomatik olarak zikri gereken mefhumları, sloganları, özlü söz kalıplarını telkin eden bu öğretim, milliyetçi ideolojinin temelidir. Bilhassa tahsilli orta sınıf, yarı-aydın seçkinler zümresi, bu öğrenilmiş cehaleti kendi *gûyâ* aydın-seçkin konumunun bir göstergesi ve enstrümanı olarak fazlasıyla ciddiye alıyor ve hararetle yeniden üretiyor.⁴

“*Milletin Bölünmez Bütünlüğü*” araştırmasını yapanlar da karşılaştıkları kafa karışıklığının arkasındaki endoktrinasyon mekanizmasını ve onun otomatizmlerini görüyorlar;

---

4 Bu zümre ve bu durum hakkında daha önce yazmıştım: “Tahsilli cehaletin cinneti”, *Birikim* 211 (Kasım 2006).

fakat bu açıklamanın otomatizmiyle yetinmek istemiyorlar. Kafa karışıklığının içindeki gerilimlere ve tutarsızlıkların içerebileceği 'olumlu' potansiyellere nüfuz etmeye çalışıyorlar.

Zira o kafa karışıklığının, modernleşme-globalleşme sürecinin parça-bölük hale getirdiği, istikrarsızlaştırdığı ve müşkülleştirdiği hayat akışlarının karmaşasına da tekabül ettiğini unutmamak gerek. Milliyetçi söylemin bölünme-parçalanma tehdidine, düşmanlara ve komplolara ilişkin alarmizmi, bu karmaşa içinde hissedilen güvensizliğe hitap ediyor.

Kentel, Ahıska ve Genç, karmaşayla baş etme gayreti içinde, tanımların, *isimlendirmenin* bir tutamak sağladığını söylüyorlar. Durumu açıklama ve vaziyete hâkim olma kuvveti veriyor, insanlara. Gündelik hayatın olağan akışı ve yüz yüze ilişkileri içinde hissedilmeyen bir ihtiyaç bu. 'Zaten' olan ilişkiler, bir adlandırma ve kimliklendirme ihtiyacı duyulmaksızın, böyle bir baskı hissetmeksizin, yürüyüp gidiyor. Ancak gündelik ilişkilerde –veya hayatın akışının bir uğrağında– bir kriz durumu peydâ olduğunda, sorumlu/suçlu olarak görülen bir özneyi tanımlama ve ötekileştirme (s. 189) tepkisi oluştuğunda, derhal milliyetçiliğin dili devreye giriyor.

Hemen her 'makro' meseleye uyan bir ezberi var milliyetçiliğin. Biraz da 'mecburen' tekrar edilen bir ezber bu; "yukarıdan gelen bir tanım baskısı"na dayanıyor (s. 39). Kentel & Ahıska & Genç, *ödünç lisan* olarak tanımlıyorlar bu hazır ezberi (s. 114, 189). Sadece 'ortalama' milliyetçiliğin akıntısında sürüklenen bireyler değil, sözgelimi ülkücülerin de birçoğu, doktriner bir milliyetçiliğin bütünlüklü diliyle değil, ödünç alınan söylem unsurlarını, kelimeleri kendi 'ihtiyaç' ve yaşam bağlamlarına göre derleyip "performe ediyor", böylece bir *kimlik performansı* oluşturuyor, kendi boylarına poslarına göre bir "kimlik kıyafeti" dikiyorlar (s. 177).

Çoğunlukla carî kalıplara uyan, *protokoler*, “konformist bir performans” (s. 126) oluyor bu.

Ne var ki bu kimlik performansı da bir kriz kaynağı aslında: Bu ödünç lisan, kolaylıkla, gündelik hayatın gerçekliğiyle bağları kopartabiliyor (s. 178). Gündelik hayattaki ilişkiler ve ‘değerler’ ile bağların kopması yanında; bizzat milliyetçi söylemin kendi iddialarına ilişkin, yine gündelik deneyimlerden kaynaklanan kuşkular, şerhler, itimatsızlıklar da ödünç lisani açığa, boşluğa düşürebiliyor. Burada ilk dikkat edilecek nokta, bizzat “bize”e, “Türk milleti”nin gündelik hayatta tezahür eden reel kimliğine ilişkin memnuniyetsizlik, güvensizlik ve öz saygı eksikliğidir (s. 45-50). Bireysel kimlik derlemelerinin tutkalını –veya millet binasının harcını– oluşturan ülküsel millet mefhumu ile reel millet (halk) arasındaki açığı, ziyadesiyle geniştir. Bizzat ülkücülerin nazarında da öyledir: “Bu millet, millet olma vasfını kazanamamış, oturtturamamış bir millet” (s. 214). 22 Temmuz seçimleri sonrasında milliyetçi-ulusalcı, CHP’li-MHP’li ve Beyaz-Türk yorumcuların seçmen-halka ilenmelerinde de kendini gösterdi bu itimatsız hatta horlayıcı tutum. Ülküsel millet ile reel millet arasındaki ‘uyuşmazlığa’ duyulan bu tepki, milliyetçi ideolojinin reel gündelik hayatı kısılcacında tutamamasından kaynaklanan öfkesidir. ‘Cahil’ alt sınıfların dillerine verdikleri kelimelerin, bekledikleri otomatizmi imal etmiyor olmasına duyulan öfke.

Araştırmacılar, milliyetçiliğin ödünç söylemi ile reel hayat arasındaki kopukluğun önemli bir boyutunu, ‘maddiyatta’ görüyorlar. Milliyetçiliğin soyut ve hamâsî lisanı ile insanların birincil önceliğini oluşturan ekonomik meseleler ve sosyal adalet açığı arasında, büyük bir boşluk vardır.⁵ 22 Temmuz sonuçları bağlamında da değinmiştik buna.

---

5 Milliyetçi demagoji, bu boşluğu, düşmanların komplolarını ve hainlerin ihanetini doğrudan maddî menfaatlere bağlayarak doldurmaya çalışır (s. 217).